

Зміст

<i>Скопненко О. І. Тепло рідного вогнища, або В пошуках утраченого раю</i>	5
Розділ I	15
Розділ II	34
Розділ III.....	57
Розділ IV.....	80
Розділ V	104
Розділ VI.....	133
Розділ VII.....	152
Розділ VIII	190
Розділ IX.....	210
Розділ X	242

ній мові традиції слововживання. Це свідчить про те, що письменник не сприймав говіркове середовище та літературну мову як абсолютну тотожність, не абсолютизував діалект, бачив між ними різницю та конструював тексти відповідно до своїх мовних смаків. У говірках дієслова з основою на голосний можуть мати або суфікс *-ть* (*вишивать, рубать, ткать*), або *-ти* (*вишивати, рубати, ткати*). Паралельне вживання цих елементів у діалектах не поширене.

Зрозуміло, мовознавчих коментарів має бути більше, адже цей знаковий текст заслуговує на пильну увагу лінгвістів. Утім, таке завдання варто ставити перед працями іншого типу — науковими статтями й монографіями. Наше видання адаптоване для широкого кола читачів, у книжці в посторінкових примітках пояснено незрозумілі слова та фразеологізми. Цією ж передмовою оприявнюємо думку, що повість І. Нечуя-Левицького «Кайдашева сім'я», незважаючи на свій поважний досвід функціонування в українській культурі, досі актуальна, будить цікавість читачів, викликає усмішку, а часом — сміх, і спонукає до роздумів. Приємної лектури!

*Олександр СКОПНЕНКО, кандидат філологічних наук,
старший науковий співробітник Інституту мовознавства
ім. О. О. Потебні НАН України*

Використана література:

Т. І. Гундорова. Нечуй-Левицький Іван Семенович. Енциклопедія Сучасної України: онлайн-версія / редкол.: І. М. Дзюба та ін.; НАН України, НТШ. Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2021. URL: <https://esu.com.ua/article-72009> (дата звернення: 5.01.2023).

Іван Нечуй-Левицький: постать і творчість : збірник праць Всеукраїнської наукової конференції, 25–27 вересня 2008 р. Черкаси, 2008.

М. Тарнавський. Нечуваний Нечуй. Реалізм в українській літературі. Київ : Laugus, 2018.

I

Вся Канівщина од самого берега Дніпра вкрита крутими горами, — але ніде нема таких крутих та густих гір, як на південній стороні Канівщини, де річка Рось наближається до Дніпра, де вона прорізує гори й під горами кам'яний шар, де обидва береги Росі обставлені скелями. Глянеш з корсунських гір, славних битвами Богдана Хмельницького, й по обидва боки Росі земля ніби схопилася пухирями й бульками, ніби вона кипіла, клетотіла й тільки що простигла саме тоді, як добре вбилася у ключі¹. Здається, ніби то не земля, а море в час бурі з високими та крутими хвилями, з кучерявими гребенями.

Скрізь понад Россю стоять круті гори, як висока покрівля хат, поламані на всі боки; між горами вузькі та довгі, без кінця, яри, покручені, як безконечник² на писанках. Гори то піднімаються, то вгинаються на всі боки, то западають дуже глибоко круглими глибокими доли-

¹ Ключ *тут* — джерело.

² Безконечник *тут* — вид візерунка, схожого на спіраль.

нами, похожими на льох. На їхніх крутих ребрах подекуди ніби хтось повиколупував долинки якоюсь велетенською ложкою.

На тих горах скрізь стремлять козацькі могили, куди тільки кинеш оком. Увесь край ніби якийсь здорове кладовище, де похований цілий народ, де під безлічними¹ могилами похована українська воля.

Вся країна гола, спустошена. Лісів зосталось небагато. Тільки в ті долини та яри поховались чудові, пишні села та хутори з садами та ставками. Вся сторона густо засипана селами, як рясна яблуня яблуками. Виїдеш з глибокого яру на високу круту гору, а за тією горою розкинеться долина, вся вкрита травою, ніби зеленими килимами, на котрих розкидані розкішні букети садів з білими, як сніг, хатами, з блискучими ставками, з зеленими купами верб понад ставками.

Зїдеш з крутої гори у глибокий яр, і перед тобою на всі боки неначе одчиняються ворота між крутими горбами, а через ті ворота виглядають то села з зеленими садами та городами у глибоких западинах, то зелені бані церков, то зелені байраки² на крутих ребрах, то голі боки гір, літом попалені сонцем, то здорові сахарні³ з чорними високими виводами⁴ коло ставків, то часом густий, як щетина, дубовий старий ліс.

¹ Безлічний (*діал.*) — який складається з великої кількості або має, становить велику кількість; незліченний.

² Байрак — ліс у яру, в долині; яр, порослий лісом, чагарником.

³ Сахарня (*заст.*) — цукровий завод; цукроварня.

⁴ Вивід *тут* — комин до димаря на даху.

Вискочиш на другу гору, і знов перед тобою міняється декорація: внизу блищить глибока кругла вузька долина, неначе здорова миска, вся обросла чагарником, а на самому дні долини лежить довгий невеликий горб, увесь порослий густими кущами, неначе якийсь зелений їжак притаївся на дні долини.

А там по другий бік шляху між горами в'ється Рось од Стеблова до Корсуня; понад Россю скрізь млини, коло млинів високі верби, хати з зеленими огородами. У воді сіріє здорове каміння, до котрого притулились букети ліз та високого очерету. Над берегами стремлять скелі, сіріє й червоніє каміння, що повисовувалося з землі на світ Божий, неначе повисовувались сухі ребра.

В літній час те давнє кладовище української історії й тепер буває пишне. Всі хвилі гір зверху застелені розкішними нивами, вкриті зеленими сахарняними буряками, житами, пшеницями, білими гречками. Гаряче сонце обливає жовті жита, пшениці, ціле море зеленої ярини, кидає проміння в зелені глибокі яри, в темні дубові та грабові ліси. А над тими хвилями ярини та озимини високо чорніють козацькі гостроверхі і круглі млини, обсмалені гарячим сонцем, а зверху блищить сине шатро широко розкинутого неба, шугають здорові орли або сидять купами на могилах.

Недалеко од Богуслава, коло Росі, в довгому покрученому яру розкинулось село Семигори. Яр в'ється гадюкою між крутими горами, між зеленими терасами; од яру на всі боки розбіглись, неначе гілки дерева, глибокі рукави й поховались десь далеко в густих лісах. На дні

довгого яру блищать рядками ставочки в очеретах, в осоці, зеленіють левади. Греблі обсажені столітніми вербами. В глибокому яру ніби в'ється оксамитовий зелений пояс, на котрому блищать ніби вправлені в зелену оправу прикраси зі срібла. Два рядки білих хат попід горами біліють, неначе два рядки перлів на зеленому поясі. Коло хат зеленіють густі старі садки.

На високих гривах гір кругом яру зеленіє старий ліс, як зелене море, вкрите хвилями. Глянеш з високої гори на той ліс, і здається, ніби на гори впала оксамитова зелена тканка¹, гарно побгалась складками, позападала у вузькі долини тисячами оборок та жмутів. В гарячий ясний літній день ліс на горах сяє, а в долинах чорніє. Над долинами стоїть сизий легкий туман. Ті долини здалека ніби дишуть тобі в лице холодком, лісовою вогкістю, манять до себе в тінь густого старого лісу.

Під однією горою, коло зеленої левади, в глибокій западині стояла чимала хата Омелька Кайдаша. Хата потонула в старому садку. Старі черешні росли скрізь по дворі й кидали од себе густу тінь. Вся Кайдашева садиба ніби дихала холодком.

Одного літнього дня перед Паликопою² Омелько Кайдаш сидів у повітці на ослоні й майстрував. Широкі ворота з хворосту³ були одчинені навстіж. Густа тінь

¹ Тканка (поет.) — тканина.

² Паликопа — за церковним календарем, день святого Пантелеймона (9 серпня).

³ Хворост тут — гнучке пруття з лози, верби, ліщини тощо, яке йде на спорудження чого-небудь.

у воротах повітки, при ясному сонці, здавалась чорною. Ніби намальований на чорному полі картини, сидів Кайдаш в білій сорочці з широкими рукавами. Кайдаш стругав вісь. Широкі рукава закачались до ліктів; з-під рукавів було видно здорові загорілі жилаві руки. Широке лице було сухорляве й бліде, наче лице в ченця. На сухому високому лобі набігали густі дрібні зморшки. Кучеряве посічене волосся стирчало на голові, як пух, і блищало сивиною.

Коло повітки на току⁴ два Кайдашеві сини, молоді парубки, поправляли поди⁵ під стіжки: жнива кінчались, і починалась возовиця⁶. Старшого Кайдашевого сина звали Карпом, меншого — Лавріном.

Кайдашеві сини були молоді парубки, обидва високі, рівні станом, обидва довгообразі й русяві, з довгими, тонкими, трошки горбатими носами, з рум'яними губами.

Карпо був широкий в плечах, з батьківськими карими гострими очима, з блідуватим лицем. Тонкі пружки⁷ його блідого лиця з тонкими губами мали в собі щось неласкаве. Гострі темні очі були ніби сердиті.

Лаврінове молоде довгасте лице було рум'яне. Веселі сині, як небо, очі світились привітно й ласкаво. Тонкі

---

⁴ Тік — спеціально підготовлений майданчик надворі або в приміщенні для молотьби, очищення і просушування зерна.

⁵ Під тут — місце, майданчик для стіжка.

⁶ Возовиця — вивезення снопів з поля після жнив, а також період, коли це робиться.

⁷ Пружок (діал.) — риса обличчя.